

In Oosterbeek wint de oorlog het van de kunst

door WILLEM DE BRUIN

An musea is in Nederland geen gebrek. Desondanks staan kunst en cultuur in de politiek doorgaans in laag aanzien. Het merendeel van de 473 musea die bij de Museumvereniging zijn aangesloten, kan alleen bestaan dankzij de inzet van vrijwilligers. Uiteraard is niet iedere museumcollectie van even groot cultuurhistorisch belang. De meeste, veelal kleine, musea zijn gewijd aan de lokale of regionale geschiedenis en trekken slechts mondjesmaat bezoekers ‘van buiten’. Ruim twintig procent van de musea kan een kunstmuseum worden genoemd en een nog kleiner deel heeft een collectie van bovenlokaal belang.

Tot die laatste categorie behoort Museum Veluwezoom (MVZ), met een omvangrijke collectie kunstwerken van de Oosterbeekse School, een voorloper van de Haagse School, en leden van de latere kunstenaarsvereniging Pictura Veluvisis. Waar veel gemeenten een moord zouden doen voor zo’n potentiële toeristische trekpleister, dreigt MVZ slachtoffer te worden van desinteresse en bestuurlijk onvermogen.

Oosterbeek is met ruim tienduizend inwoners de grootste plaats en bestuurszetel van de gemeente Renkum (ietwat verwarrend vernoemd naar een van de vijf andere dorpen in de gemeente). Meer nog dan door de fraaie omgeving geniet het dorp bekendheid door de Tweede Wereldoorlog. Op deze plek immers eindigde in september 1944 de Slag om Arnhem in een pijnlijke nederlaag voor de Britse luchtmachtstroepen die zich hadden ingegraven rond hun hoofdkwartier in Oosterbeek. Het pand, een van de vele landhuizen die het dorp ooit telde, huisvest nu het Airborne Museum. Wrang genoeg vormt deze geschiedenis nu de grootste aantrekkingskracht van het dorp. Het Airborne Museum behoort tot de best bezochte oorlogsmusea van Nederland en ieder jaar opnieuw staat in september zowel Oosterbeek als Arnhem in het teken van talloze herdenkingsactiviteiten.

De Tweede Wereldoorlog verkoopt zichzelf. De tragiek van Oosterbeek is dat de Slag om Arnhem ook in één klap alle aandacht voor de vooroorlogse geschiedenis wegvaagde. Een geschiedenis die volgens betrokkenen de mogelijkheid zou bieden de eenzijdige oriëntatie op het oorlogsverleden te doorbreken en Oosterbeek ook op een andere, positievere manier op de kaart te zetten. In plaats daarvan

Marie Bilders-van Bosse: Eikenlaan in de nazomer, detail, ca 1890.

Stel, het dorp was ooit Nederlands eerste kunstenaarskolonie, de bakermat van een befaamde schildersschool. Er is een museum met een collectie van meer dan duizend kunstwerken uit die periode. Helaas heeft dat museum na meer dan dertig jaar nog altijd geen eigen huisvesting en beschikt het over niet meer dan een paar zalen in een totaal ongeschikt middeleeuws kasteel.

Zelfs dit onderkomen dreigt het nu te verliezen. Welk gemeentebestuur zou niet alles op alles zetten om dit onheil af te wenden? In welke plaats met zo’n culturele erfenis zou een volwaardig museum geen topprioriteit zijn? Nou, in Oosterbeek.

dreigt de artistieke erfenis van deze periode voor onbepaalde tijd helemaal aan het zicht te worden onttrokken.

Het schilderachtige landschap rond Oosterbeek oefende al vroeg aantrekkingskracht uit op kunstenaars. In het midden van de negentiende eeuw ontstond rond een groep jonge kunstschilders in het toen onbeduidende dorp van kleine boeren Nederlands eerste kunstenaarskolonie – het begin van een heropleving van de landschapsschilderkunst die met de Haagse School haar hoogtepunt zou bereiken. En die Oosterbeek in een tijdsbestek van enkele decennia veranderde in een populair zomerverblijf van de – vooral Amsterdamse – elite, met in zijn kielzog een groeiende stroom toeristen.

Een kunstenaarskolonie was niet alleen een plaats die als decor voor schilderijen diende, maar ook een plek waar kunstenaars voor kortere of langere tijd verbleven, met elkaar optrokken en ideeën uitwisselden. De Oosterbeekse schilders waren in dit opzicht navolgers van de kunstenaars die zich een aantal jaren eerder in Barbizon, niet ver van Parijs, hadden gevestigd. Vandaar de bijnaam die Oosterbeek in die tijd verwierf: ‘Hollands Barbizon’, ook wel ‘Barbizon van het Noorden’. De trek naar buiten zou niet tot deze plaatsen beperkt blijven. In tal van Europese landen vervulden

kunstenaars voor kortere of langere tijd de stad voor het platteland. In Nederland zouden later die eeuw ook in plaatsen als Nunspeet, Katwijk en Laren kunstenaarsgemeenschappen ontstaan.

De onbetwiste spil van de Oosterbeekse schilderskolonie was de uit Utrecht afkomstige Johannes Warnardus Bilders, die zich in 1841 in het dorp vestigde. Hij werd mentor van tal van jonge kunstenaars die in de daaropvolgende jaren naar Oosterbeek trokken. Onder hen Anton Mauve, Willem en Matthijs Maris, Paul Gabriël en Willem Roelofs. Zij zouden later onder de vlag van de Haagse School internationaal furor maken. Bilders’ echtgenote Marie Bilders-Van Bosse werd een van de belangrijkste vrouwelijke kunstenaars van haar tijd.

Kunsthistorici zijn het erover eens dat de Veluwezoomschilders bij alle onderlinge verschillen de overgang markeerden van de romantiek naar de Nederlandse variant van het impressionisme. ‘Oosterbeek’ was daarmee een belangrijk omslagpunt in de schilderkunst. Schilderijen uit deze tijd zouden hun weg vinden naar musea in binnen- en buitenland. Geen tentoonstelling over Nederlandse landschapsschilderkunst of er wordt wel ergens verwezen naar Oosterbeek. Maar hoe zit dat in de voormalige kunstenaarskolonie zelf? In 1986 opende in drie zalen – eerder zaaltjes – van kasteel Door-

werth, gesitueerd aan de Rijn even ten westen van Oosterbeek, Museum Veluwezoom zijn deuren. De ruimtes werden gehuurd van de stichting Gelders Landschap en Kastelen. Het museum ontvangt een bescheiden subsidie van de gemeente waarmee de huur en de organisatie van een paar exposities per jaar kunnen worden betaald, maar draait verder op vrijwilligers. Een verhoging van de subsidie zit er ondanks alle prijsstijgingen niet in. MVZ beschikt over een eigen collectie van zo’n duizend schilderijen en tekeningen en beheert daarnaast nog ongeveer honderd kunstwerken die gemeentelijk bezit zijn. In weerwil van de gebrekkige huisvesting verwierf MVZ de status van ‘erkend museum’ en werd het in 1997 lid van EuroArt, een samenwerkingsverband van ruim veertig (voormalige) kunstenaarskolonies verspreid over heel Europa.

Museum Veluwezoom is het enige erkende museum in Nederland zonder eigen gebouw. Binnenkort heeft Oosterbeek wellicht nog een primeur: het eerste dakloze museum. Gelders Landschap wil graag het hele kasteel kunnen gebruiken en heeft ruim twee jaar geleden de huur van het MVZ opgezegd. Alternatieve huisvesting is nog niet gevonden en inmiddels begint de tijd te dringen. Het lijkt er dan ook op dat de lopende expositie, gewijd aan Théophile de Bock, voorlopig de laatste zal zijn. Er rest het museum dan weinig anders dan de schilderijen in een depot op te slaan. Er staan overigens in een depot buiten het museum ook nog 150 schilderijen uit een particuliere verzameling die in 2022 door een mecenas aan de gemeente is geschonken onder de voorwaarde dat de collectie voor het publiek te zien zal zijn. Maar waar zou dat kunnen?

Bij de opening van de tentoonstelling over Théophile de Bock hield waarnemend burgemeester Marcel Fränzel (D66) de aanwezigen

voor dat op het gemeentehuis ‘hard wordt gedacht en gewerkt aan Museum Veluwezoom’. Die boodschap hoort het museumbestuur al jaren. Op papier bewijst het gemeentebestuur graag lippendienst aan het kunstenaarsverleden, in de praktijk blijkt uit niets dat men het museum als een urgente kwestie beschouwt. Dat de financiële middelen beperkt zijn, is één ding, iets anders is dat ook iedere ambitie lijkt te ontbreken om de geschiedenis van de kunstenaarskolonie onder de aandacht te brengen. Tekend is dat de kwestie hoegenaamd geen rol speelde in de campagne voor de afgelopen raadsverkiezingen. In plaats daarvan werd MVZ verder in het nauw gebracht.

Oosterbeek kan in weerwil van de bescheiden omvang van de gemeente bogen op een indrukwekkend gemeentehuis, het laatste ontwerp van de destijds bekende architect Marinus Granpré Molière. Opgeleverd in 1966 is het inmiddels dringend toe aan een grondige renovatie. Te duur, oordeelde het gemeentebestuur. De monumentenstatus verhindert sloop, dus moet elders een nieuw onderkomen worden gezocht. De ambtenaren verhuizen tijdelijk naar een kantorenpark net over de grens met Arnhem, maar de wet verplicht de gemeenteraad in de eigen gemeente te vergaderen. Dan zijn we weer terug bij het museum.

De zoektocht naar betere huisvesting voor het museum begon eigenlijk al kort na de opening van MVZ. Geen locatie in de gemeente die in de loop der jaren niet is onderzocht. Steeds stonden praktische, financiële of bestuurlijke bezwaren in de weg. Eén gebouw is meer dan welke andere locatie nauw verbonden met de geschiedenis van de kunstenaarskolonie: de Concertzaal, in 1867 gebouwd in opdracht van de puissant rijke literator en mecenas Johannes Knepelhout. Het gebouw werd na zijn dood door de weduwe Knepelhout aan de ge-

Het interieur van kasteel Doorwerth.

FOTO GELDERSCH LANDSCHAP & KASTELEN

meente geschonken onder de voorwaarde dat het zijn culturele bestemming zou behouden. Ook mocht het gebouw niet worden verkocht.

Omdat de laatste uitbater er per 1 januari 2026 mee stopte, ontstond de mogelijkheid aan de culturele bestemming een nieuwe invulling te geven. Een oud idee werd nieuw leven ingeblazen. Waarom er geen museum van gemaakt? De gemeenteraad dacht daarentegen: Waarom zouden wij daar voorlopig niet kunnen vergaderen? Ondertussen zouden plannen worden gemaakt voor een nieuwe culturele bestemming, waarbij MVZ slechts als één van de gegadigden werd beschouwd. Het museumbestuur had reeds op eigen kosten een bouwkundig onderzoek laten doen en twee mecenassen bereid gevonden een belangrijk deel van de kosten voor hun rekening te nemen, toen men uit de krant vernam dat de gemeente hun de pas had afgesneden.

Een ondoordacht besluit waarmee de gemeente zichzelf in de voet schiet, oordeelde Erfgoed Gelderland, welke instelling musea in de provincie ondersteunt bij het beheren van hun collecties. De gemeente leek niet te beseffen dat zij met de collectie van MVZ ‘goud in handen had’, waar men ook uit toe-

ristisch oogpunt ‘groot profijt’ van kon hebben. Johannes Knepelhout stierf kinderloos, maar er leven nog wel nazaten van zijn broer. Zij lieten de gemeente weten dat de familie erop zou toezien dat de voorwaarden uit de schenkingsacte worden nageleefd. Er was in hun ogen eigenlijk maar één gegadigde voor de Concertzaal die aan alle eisen voldeed: Museum Veluwezoom.

Het belette de gemeenteraad niet om vlak voor de verkiezingen te besluiten voorlopig in de Concertzaal te gaan vergaderen. Ter compensatie bood men MVZ aan tijdelijk het leegkomende gemeentehuis te gebruiken, totdat de projectontwikkelaar aan wie men het hoopte te verkopen, met de verbouwing zou willen beginnen. Ondertussen zou de gemeente serieus werk maken van een definitief onderkomen voor het museum in een leegstaand schoolgebouw naast het Airborne Museum.

Dat aanbod klonk aantrekkelijker dan het was. Het museum zou hooguit tot 2028 in het gemeentehuis kunnen blijven. De genoemde school staat inmiddels al 25 (!) jaar leeg zonder dat een van de vele plannen voor deze plek tot uitvoering is gekomen. Zelfs als het dit keer wel zou lukken, zou het mu-

seum er vermoedelijk niet voor 2030 in kunnen trekken. MVZ zou dan alsnog een paar jaar dakloos zijn. Wellicht is er dan weer een andere tijdelijke locatie te vinden, maar, schreef het museumbestuur aan de raad, ‘dit is in alle opzichten niet bevorderlijk voor het in stand houden van MVZ: publiek raakt het spoor bijster, vrijwilligers haken vanwege de grote onzekerheid af’ en het museum dreigt te worden opgezadeld met allerlei extra kosten. En dat terwijl de Concertzaal meteen een permanente oplossing biedt.

De verkiezingsuitslag van 18 maart biedt het museum weinig hoop. Terugkijkend was het misschien niet zo verbazingwekkend dat niemand zich om het museum bekommerde. De gemeenteraad van Renkum was de afgelopen vier jaar het toneel van ruzies en afsplitsingen, waarbij de grootste partij, Gemeentebelangen, in vijf fracties uiteen viel. Dankzij deze versplintering werd GL/PvdA opnieuw de grootste partij. De vraag is of MVZ daar veel mee opschiet. GroenLinks was in Oosterbeek met zijn veelal hoogopgeleide bevolking al jaren de dominante partij zonder dat het museum daar veel profijt van had. De partij vindt kunst en cultuur weliswaar belangrijk, maar geeft als het erop aankomt aan moderne kunst de voorkeur boven schilderijen van witte mannen van lang geleden.

Wie deze kunst desondanks wel eens met eigen ogen wil zien, kan terecht in het Noord-Veluws Museum in Nunspeet, waar tot 21 juni een omvangrijke selectie schilderijen uit het bezit van Museum Veluwezoom is te zien. Het museum in Nunspeet – een voorbeeld van hoe het ook kan – wil met de expositie ook een pleidooi houden ‘voor een museum aan de zuidkant van de Veluwe waar de waardevolle collectie van de oudste kunstenaarskolonie van Nederland te zien blijft’.

De Concertzaal in Oosterbeek.

FOTO HARMONIE-OOSTERBEEK.NL